

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh37382>

Makale Türü: Araştırma makalesi
Geliş Tarihi: 20.07.2019
Yayın Tarihi: 25.10.2019

ArticleType: Research article
Submitted: 20.07.2019
Publishing date: 25.10.2019

Atıf Bilgisi / Reference Information

Akkor, M. (2019). 1919 Paris Konferansı ve Ermeniler. *Journal of History School*, 42, 942-964.

1919 PARİS KONFERANSI VE ERMENİLER

Mahmut AKKOR¹

Öz

I. Dünya Savaşı'nda Almanya'nın yanında yer alan Osmanlı Devleti, İtilaf devletlerine karşı birçok cephede mücadele etmişti. 4 yıl süren savaş sonrasında mağlubiyet yaşayan devlet, Mondros Mütarekesi'ni imzalayarak savaştan çekilmişti. Son derece ağır hükümler içeren mütareke, bir ateşkesten ziyade teslimiyet belgesi şeklindeydi. Mütareke maddeleri incelendiğinde Osmanlı Devleti'nin olası bir saldırı karşısında tamamen savunmasız bırakılmak istendiği fikri oluşmaktaydı. Mütareke'nin imzasından sonra İstanbul ve Anadolu'nun çeşitli bölgelerine asker çıkaran İtilaf devletleri, asıl hedeflerine ulaşmak için Paris'te bir konferans toplamaya karar vermişlerdi. Konferans'ta Osmanlı Devleti'ne ait toprakların taksimi edilmesi ve Anadolu'da büyük devletlerin himayesinde yeni devletlerin kurulması planlanmıştı. Ermeni taleplerinin ön plana çıktığı konferansta, Doğu'da Karadeniz ve Akdeniz'e açılımı olan büyük bir Ermenistan kurulması kararlaştırılmıştı. Fakat Ermeni Devleti'nin kurulması kadar önemli olan bir diğer konu, bu devletin hangi Batılı devlet himayesinde olacağıydı. İngiltere ve Fransa, Ermenistan için Amerika'nın mandater devlet olmasında ısrarcıydı ancak Amerika'nın Ermeni iddiaları konusunda kaygıları vardı. Diğer taraftan mandaterlik konusunda Amerikan kamuoyu da görmezden gelinemezdi. Bu çalışmada, Ermeni Devleti'nin kurulması yolunda Paris Konferansı döneminde ortaya atılan Ermeni iddiaları ile konferansa katılan devletlerin Ermenilere yaklaşımı aktarılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: 1919 Paris Konferansı, Osmanlı Devleti, Ermeniler, Mandater.

¹Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Kırklareli/Türkiye.
E-posta: akkor@klu.edu.tr, [ORCID: 0000-0003-0222-270X](https://orcid.org/0000-0003-0222-270X)

1919 Paris Conference and Armenians

Abstract

The Ottoman Empire, which take sides with Germany during World War I, fought against the Allied Powers on many fronts. After the war that lasted for four years, the state signed the Mondros Armistice and withdrew from the war. The armistice, which contained extremely heavy clauses, was in the form of a document of surrender rather than an armistice. When the armistice articles were examined, the idea was that the Ottoman Empire was wanted to be left completely vulnerable to a possible attack. After the armistice's signature, the Allied Powers, which deployed troops to Istanbul and various regions of Anatolia, decided to convene a conference in Paris in order to achieve their primary purpose. At the conference, it was planned to divide the lands belonging to the Ottoman Empire and to establish new states under the auspices of the great states in Anatolia. At the conference, where Armenian demands came to the forefront, it was decided to establish a large Armenia in the East with an opening to the Black Sea and the Mediterranean. But another issue as important as the establishment of the Armenian State was which Western state would be under the protection of this state. Britain and France insisted that the United States be the mandatory state for Armenia, but America was concerned about Armenian claims. On the other hand, the American public opinion could not be ignored about the mandate. In this study, the Armenian claims made during the Paris Conference on the way to the establishment of the Armenian State and the approach of the participating states to the Armenians will be tried to be explained.

Keywords: 1919 Paris Conference, Ottoman Empire, Armenians, Mandatory.

GİRİŞ

Avrupalı devletlerin kendi aralarında yapmış olduğu rekabet, Dünya'yı büyük bir savaşa sürüklemiştir. İttifak ve İtilaf Devletleri olarak iki gruba ayrılan devletler, 4 yıl boyunca dünyanın farklı bölgelerinde kanlı çatışmalar yapmışlardır.²

Osmanlı Devleti, bu büyük savaşta Almanya'nın başını çektiği İttifak Devletleri bloğunda yer almıştı.³ Kafkaslar'da, Ortadoğu'da, Çanakkale Boğazı'nda ve Avrupa coğrafyasında taarruz, savunma ve müttefiklerine yardım etmek dâhil birçok cephede mücadele etmişti. Osmanlı Devleti, Çanakkale Cephesi'nde ve Irak Cephesi'nde ses getirecek başarılar kazanmışsa da savaşın geneli değerlendirildiğinde mağlup olmaktan kurtulamamıştı. Savaşı bitirmek isteyen Osmanlı Devleti, Irak Cephesi'nde gerçekleşen Kut'ül Amare Savaşı'nda

² Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2001, s. 99-143.

³ İlhan Bardakçı, "Büyük Dehşetin 80. Yılındayız", *Tarih ve Medeniyet*, Sayı: 6, Ağustos, 1994, s. 13-14.

esir alınan General Townshend'in⁴ aracılığı ile İngiltere'ye ateş teklif etmek zorunda kalmıştı.⁵

Ateşkes teklifi, İngiltere'nin Akdeniz Filosu komutanlığı görevini yürüten Amiral Calthorpe tarafından hükümetine iletmışti. İngiliz hükümeti, teklife olumlu yaklaşmış ve Amiral Calthorpe'u Osmanlı Devleti ile yürütülecek ateşkes görüşmelerinde yetkili kişi tayin etmişti.⁶ Amiral Calthorpe, kendisine verilen vazife doğrultusunda Osmanlı Devleti'ne telgraf göndermiş ve ateşkes müzakerelerine katılacak heyetin belirlenmesini talep etmişti.⁷

Heyette kimlerin olacağı konusunda uzun tartışmalar yaşanmış ve nihayetinde baş müzakereci olarak Rauf Bey ile birlikte seçilen diğer delegeler Osmanlı Devleti'ni temsil etmek üzere görevlendirilmişlerdi.⁸ İstanbul'dan hareket eden heyet, 26 Ekim 1918'de Limni Adası'nın Mondros limanına ulaştı.⁹ 27 Ekim günü sabah saatlerinde başlayan görüşmeler, 5 oturum sonrasında 30 Ekim'de saat 21.40'da mütarekenin imzasıyla son buldu.¹⁰

Toplamda 25 maddeden oluşan mütareke, son derece ağır hükümler içermekteydi.¹¹ Ateşkes olmakla birlikte Osmanlı Devleti'nin topyekûn teslimiyetini hedeflemekte ve gelecekte Osmanlı Devleti ile Anadolu için neler düşünüldüğünün de ifadesi gibiydi.

1. Mondros Mütarekesi ve Yaşananlar

30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi ile savaş, Osmanlı Devleti adına bitmişti. Mütareke hükümleri son derece ağır olmakla birlikte Rauf Bey, Amiral Calthorpe'un vermiş olduğu sözlü teminatlara inanmak istemekteydi. İstanbul'a döndüğünde gazeteciler ile yapmış olduğu görüşmede İngilizlerin açık kalpli ve samimi davrandıklarını belirtmişti. Mütareke ile devlet

⁴ General Townshend, Mayıs 1916'dan Ekim 1918'e kadar Osmanlı Devleti'nin elinde esir kalmıştı. İstanbul'da Heybeliada'da tutulan Townshend, İstanbul'da serbestçe gezabilmekte ve istediği kişilerle görüşebilmekteydi. (Charles V. F. Townshend, *Irak Seferi ve Esaret*, Yeditepe Kitapevi, İstanbul, 2007, s. 628-642.) Bu yüzden Osmanlı Devleti'nin savaştaki durumunu yakinen biliyordu ve bu durum mütareke görüşmelerinde büyük bir dezavantajdı.

⁵ Charles V. F. Townshend, *Irak Seferi ve Esaret*, Yeditepe Kitapevi, İstanbul, 2007, s. 646-654.

⁶ PRO, ADM 116/823, *Request for Papers Relating to the Turkish Cease*, 17 November 1919.

⁷ Ali Fuad Türkgeldi, *Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, Güney Matbaacılık ve Gazetecilik T.A.O., Ankara, 1948, s. 29.

⁸ Rauf Orbay, *Cehennem Değirmeni*, Cilt 1, Emre Yayınları, İstanbul, 1993, s. 85.

⁹ Orbay, *Cehennem Değirmeni*, s. 85-86.

¹⁰ PRO, ADM 116/823, *Turkish Armistice*, 9 April 1920, s. 1-62.

¹¹ PRO, FO 93/110, *Armistice Conditions*, 30 October 1918.

istikbalinin ve saltanat hukukunun korunduğunu düşünüyordu. Özellikle İstanbul ile Adana'nın işgal edilmeyeceğini vurgulamıştı.¹²

Rauf Bey'in söylemleriyle oluşan olumlu havanın dağılması uzun sürmeyecekti. Savaş bitmesine rağmen İngiliz birlikleri ileri harekate geçmiş ve 3 Kasım 1918'de Musul'u işgal etmişti.¹³ Çok geçmeden Halep'e erzak götürme bahanesiyle 15 kişilik bir İngiliz müfrezesi de 9 Kasım 1918'de İskenderun'a ayak basmıştı.¹⁴ Bu hareket, bölgenin işgal sürecini başlatan ilk hamle olmuştu ve kısa sürede Adana bölgesine doğru genişlemişti. Yaşananların ne olduğu anlamaya çalışılmaktaydı ki asıl korkulan gerçekleşti. Amiral Calthorpe'un komutasındaki Müttefik donanması, 13 Kasım günü saat 08.00'de İstanbul'a ulaştı.¹⁵ İtilaf devletlerine ait donanmanın İstanbul önlerine demirlemesiyle Mondros Mütarekesi'nin gerçek yüzü ortaya çıkmış oldu.

Böylece İngiltere'ye duyulan güven ve Amiral Calthorpe'un vaatleri bir ay demeden geçerliliğini kaybetmiş oldu. İngiltere'nin Türk topraklarını işgale başladığı günlerde ayrıca İstanbul'da yönetim değişikliği yaşandı. Mütareke'yi imzalayan Ahmet İzzet Paşa hükümeti çekilmiş, yerine 11 Kasım'da Tevfik Paşa hükümeti kurulmuştu.¹⁶ Tevfik Paşa hükümeti kurulduktan birkaç gün sonra İstanbul'un fiilen işgal edilmesi, yeni hükümeti derinden sarsmıştı. Osmanlı Devleti, topraklarını işgale mani olamıyor ve bu durum İstanbul'da yönetim anlamında yeni zorlukları da beraberinde getiriyordu. Bu zorlukları ve ülkenin içinde bulunduğu durumu gerekçe gösteren Padişah Vahdettin, Meclis'i Mebusan'ı Aralık 1918'de feshetmişti.¹⁷

Devlet yönetiminde sık hükümet değişikliği ve bunun yarattığı belirsizlikler, ilaveten ülke topraklarının işgali, geleceğe dair karamsar bir tablo çizmekteydi. İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin geleceğine dair ne yapmak istediğinin anlaşılmaya çalışıldığı bir dönemde Fransa ve İtalya da işgallere başlamıştı. Fransa, öncelikle Suriye'yi işgale başlamıştı. Ardından İngiltere'nin asker çıkardığı ancak sonrasında kendisine devrettiği Kilikya bölgesi, yine

¹² Selahattin, Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Cilt 1, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1991, s. 26.

¹³ Musul'un işgali hem Osmanlı Devleti döneminde hem de genç Türkiye Cumhuriyeti döneminde üzerinde durulan bir konu olmuştu ancak Musul'un elden çıkmasına mani olunmamıştı (BL, IOR/L/PS/11/265, *The Mosul Question*, 1926.).

¹⁴ Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, s. 45.

¹⁵ PRO, CAB 23/8, *Turkey*, 14 November 1918.

¹⁶ Savaş Açıklkaya - Akın Çelik, *Bir Devrin Sonu Mondros*, İskenderiye Kitap, İstanbul, 2014, s. 196.

¹⁷ Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, Cilt I, Kültür Yayınları, İstanbul, 2004, s. 137 - 139

Fransız işgaline uğramıştı. İtalyanlar, Antalya'dan Kuşadası'na kadar uzanan sahil bölgesine savaş bittikten hemen sonra yerleşmişti.¹⁸

Diğer taraftan azınlıklar da bu yeni süreçte nasıl davranmaları gerektiği konusunda planlar yapmaktaydılar. Ermeniler, Mütareke'nin imzasından hem hoşnutlardı hem de bazı kaygılar taşımaktaydılar. 4. madde ile Ermeni esirlerin serbest bırakılmasını da hoş karşılamışlardı. Yine doğrudan Ermenileri ilgilendiren 24. madde ile Anadolu'nun doğusunda büyük bir bölgenin kendilerine verileceği konusunda ümitliydim. Ancak 24. maddenin İngiltere'nin öncelikli maddeleri arasında yer almayışı ve adı geçen bölgenin bir karışıklık durumunda işgal edileceğinin belirtilmesi, kimi Ermenilerde Türkiye Ermenistan'ı olarak nitelendirdikleri bölgede Türk hakimiyetinin devam edeceği kaygısı uyandırmıştı.¹⁹

Rumlar da Ermeniler gibi çeşitli faaliyetler içerisine girmişti. Trabzon Metropolidi Hrisantos, Pontus meselesi oluşturmakla vazifelendirilmişti. İngiltere'nin gönderdiği 20 maddelik bir liste ile bölge hakkında sözde bilgi toplaması istenmişti.²⁰ Bu araştırmanın altında yatan temel gaye, aslında hangi konularda propaganda yapılabileceğini görmek ve bölgeyi karıştırmak için nasıl bir yol izleneceğinin planı yapmaktı.

İzmir bölgesinde yaşayan Rumlar, Karadeniz bölgesinde yaşayanlardan farklı düşünmüyordu. Onlar da kendi çıkarları doğrultusunda Anadolu'nun parçalanmasını istiyorlardı. İzmir'in Yunan toprağı olması en büyük arzularıydı ve bu amaçla dışarıdan gelen Yunanlılarla birlikte çalışmalar yapmaktaydılar²¹ Bu çalışmalar, Yunanistan'ın İzmir'i işgal ettiği tarih olan 15 Mayıs 1919'a kadar sürmüştü.²²

2. Paris Konferansı Toplanıyor

Avrupalı devletler, I. Dünya Savaşı devam ederken kendi aralarında imzalamış oldukları bir dizi gizli antlaşmalar ile Osmanlı Devleti'ne ait olan

¹⁸ Levent Ürer, *Mondros'ta Mudanya Mütarekesi'ne Türk Dış Politikası*, Altın Kitapları, İstanbul, 2005, s. 25.

¹⁹ Richard G. Hovannisian, *The Republic of Armenia*, Volume I, University of California Press, Los Angeles, 1971, s. 55-58.

²⁰ Yılmaz Kurt, *Pontus Meselesi*, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 1995, s. 98-99.

²¹ Sıtkı Aydın, *Güneybatı Anadolu'da Kuvâ-yı Milliye Harekatı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002, s.21-29.

²² Haydar Rüştü Öktem, *Mütareke ve İşgal Anıları*, Haz. Zeki Arıkan, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, s. 43-57. PRO, FO 608/104, *Greek Landing at Smyrna*, 19 May 1919.

Ortadoğu, Anadolu ve Boğazlar bölgesini kendi aralarında paylaşmışlardı.²³ Savaş sonunda hangi devletin nereyi alacağı kesinleştirilmişti ancak Rusya'nın savaştan çekilmesi²⁴ ve Amerika'nın savaşa dâhil oluşu²⁵ yapılan planların bozulmasına neden olmuştu. Özellikle Amerikan Başkanı Wilson'un savaşa dahil olduktan sonra ilan ettiği "Wilson İlkeleri"²⁶, İtilaf devletlerinin savaş sırasında yaptığı hesapları gözden geçirmeye zorlamıştı.

Amerikan Başkanı Wilson'a göre, savaş sonrası dönemde kurulacak olan küçük devletlerin kendi ayakları üzerinde durmaları pek mümkün değildi. Diğer taraftan Başkan Wilson, Alman ve Rus imparatorluklarının yaşadıkları topraklar üzerinde bir takım düzenlemelerin yapılmasını da planlamaktaydı. Başkan Wilson, Alman ve Rus egemenliği altında geri kalmış milletlere "manda" adı altında rehberlik yapılmasını istemekteydi. Manda sistemine dahil edilecek devletlerin İskandinav ülkeleri gibi tarafsız, sözlerini geçirebileceği küçük ülkelere ya da Hollanda'ya verilmesini tasarlamaktaydı. Başkan Wilson, manda sisteminin yürütülmesinde mandater devleti denetleyecek tek yapının Milletler Cemiyeti²⁷ olmasını öngörmüştü.²⁸

Paris Konferansı, Almanya ve Osmanlı Devleti'nin geleceği hesapları içerisinde Wilson İlkelerini dikkate alma zaruryeti altında 18 Ocak 1919'da toplandı.²⁹ Konferansa 32 devlet katıldı. Hakim devletler sıfatıyla konferansta yer alan Amerika, İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya'nın Başbakanları ile Dış İşleri Bakanlarından oluşan "Onlar Konseyi" ve sadece Başbakanlardan oluşan "Beşler Konseyi" oluşturulmuştu. Japonya Başbakanı'nın konferans başladıktan sonradan çekilmesiyle Beşler Konseyi, "Dörtler Konseyi"ne dönüşmüştü.³⁰

Konferanstan kendi çıkarlarının ön planda olduğu ve elde ettikleri kazanımlarının zarar görmeyeceği bir sonuçla ayrılmak isteyen büyük devletler,

²³ Oral Sander, *Siyasi Tarih, İlkçağlar'dan 1918'e*, İmge Kitapevi Yayınları, 2006, s. 380-383; Kamuran Gürün, *Ermeni Dosyası*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1983, s. 229-232.

²⁴ Sina Akşin, *Kısa 20. Yüzyıl Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s. 96.

²⁵ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih*, Filiz Kitapevi, İstanbul, 2000, s. 503-504.

²⁶ Durmuş Yalçın ve diğerleri, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2005, s. 107.

²⁷ "Cemiyet-i Akvam" olarak da ifade edilir.

²⁸ Seçil Akgün, *General Harbord'un Anadolu Gezisi ve Raporu*, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1981, s. 47-49.

²⁹ The New York Times, "The Nations At Paris", 20 January 1919; The Times, "Conference Opened", 20 January 1919.

³⁰ Dilara Uslu, "Paris Barış Konferansı'ndaki Yunan İsteklerinin Batı Basınına Yansımaları", *History Studies*, Volume 4, Issue 2, Temmuz 2012, s. 362.

katılımcı devletlerin her birini farklı statülerde değerlendirmişti: Müttefikler, daha az müttefikler ve ortaklar.³¹

Başkan Wilson, Paris'te başlayan görüşmelere şahsen katılmak istemişti. Amacı, Dünya'nın yeni bir savaşa sürüklenmemesi için uluslararası bir organizasyon kurulmasını sağlamaktı. Diğer taraftan nihai antlaşmaların oluşmasını da yakından takip etmek istiyordu. Başkan Wilson'ın 4 Aralık 1918'de Paris'e ulaşması, katılımcı devletlerde büyük bir memnuniyet oluşturmuştu.³²

Aslında bu memnuniyet bazı devletlerde göstermelik bir durumdan ibaretti. Öyle ki, İngiltere ve Fransa, mecbur kalmadıkça Wilson İlkelerini göz ardı etmeye çalışmışlardı. Fakat bu ilkelere ümit bağlayan ülkeler, Paris'te konuşulanları yakından takip etmekteydi. Osmanlı coğrafyasında yaşayan kimi Türkler, Wilson İlkeleri'nin 12. maddesinde geçen "*Osmanlı Devleti'nin Türk olan kısımlarında egemenliği sağlanacak, Türk olmayan milletlere muhtar gelişme imkanı verilecek. Çanakkale Boğazı, devamlı statüde milletlerarası trafiğe açık olacak ve milletlerarası kontrol altında tutulacak*" ifadesini savaştan çıkma yolu olarak görmüş ve "Wilson Prensipleri Cemiyeti" adı altında bir cemiyet kurarak Amerikan kamuoyunun dikkatini çekmeye çalışmıştı.³³

3. Paris Konferansı'nda Ermeni Talepleri

I. Dünya Savaşı'nı başlatan devlet olarak Almanya, konferansın ana gündem maddesini oluşturmaktaydı. Fakat Osmanlı Devleti'nin durumuna da son derece büyük ehemmiyet verilmekteydi. 30 Ocak 1919'da gerçekleşen oturumda Amerikan Başkanı Woodrow Wilson, İngiltere Başbakanı Lloyd George, Fransa Başbakanı George Clemenceau ve İtalya Başbakanı Vittorio Orlando'nun teklifleri ile Adana, Filistin, Ermenistan, Suriye ve Mezopotamya bölgelerinin birbirlerinden ayrılarak katledilen Ermeniler için bir Ermenistan kurulması ve kurulacak diğer küçük devletlerle birlikte Milletler Cemiyeti rehberliğinde manda yönetiminin oluşturulması gündeme gelmişti.³⁴

İngiliz Başbakanı Lloyd George, Amerikan Başkanı Wilson gibi Anadolu'da bir manda yönetiminin kurulmasını istiyordu çünkü savaş bitmesine

³¹ Mehmet Okur, "Paris Konferansı'nda Ermeni Yurdu Tartışmaları ve Osmanlı Hükümeti'nin Çözüm Önerileri", *Yeni Türkiye*, Sayı: 60, 2014, s. 2.

³² *Woodrow Wilson*, Çev. Nermin Abadan, Yenilik Basımevi, İstanbul, 1961, s. XII.

³³ Yalçın, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, s. 107.

³⁴ Nurşen Mazıcı, *ABD'nin Güney Kafkasya Politikası Olarak Ermenistan Sorunu 1919-1921*, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2005, s. 37.

rağmen İngiltere, Osmanlı coğrafyasında çok fazla birlik bulundurmaktan kaynaklanan mali bir yük altındaydı. Diğer taraftan İngiltere'nin asıl amacı, Anadolu coğrafyasına hakim olmaktan ziyade Arap bölgeleri üzerinde egemenlik kurmaktı. Bunun gerçekleşebilmesi için Amerika'nın Anadolu topraklarında mandater devlet olmayı üstlenmesi gerekmekteydi.³⁵ İngiltere ve Fransa'nın kendi çıkar alanlarını korumak amacıyla Anadolu coğrafyasında tampon bir bölge oluşturma gayretleri, Ermenistan konusunu Paris Konferansı'nın gündem başlıklarından biri haline getirmişti.³⁶

Ermeniler, büyük devletlerin tutumundan cesaretle Wilson İlkeleri'ni işaret ederek Anadolu'nun doğusunda bir Ermeni devleti kurulmasını savunmaktaydılar. Ancak 14 maddeden oluşan ilkelerin hiçbir maddesinde doğrudan Ermeni konusu geçmemekteydi.³⁷ Amaçlarına ulaşmak için siyasi propaganda faaliyetlerine ağırlık vererek seslerini mümkün olduğunca gür duyurmak isteyen Ermeniler, Paris'e üç ayrı heyet göndermişlerdi: Boghos Nubar başkanlığında "Avrupa Milli Ermeni Delegasyonu", Avedis Aharonian başkanlığında "Ermeni Cumhuriyeti Delegasyonu" ve Ermeni Patriği Monsenyör Terzian başkanlığında "Din Adamları Delegasyonu".³⁸

Ermeni delegeler, 21 Ocak'ta İstanbul'dan Paris'e doğru hareket etmişlerdi³⁹ ancak Boghos Nubar ile Avedis Aharonian'ın araları pekiyi değildi ve Ermeni toplumu ayrı ayrı temsil etmeyi düşünüyorlardı. Avedis Aharonian, konferansa Doğu Anadolu'daki 6 vilayetin yanında Karadeniz'e açılan bir sınır talebiyle gelmişti. Boghos Nubar da 6 vilayeti talep etmekteydi fakat Akdeniz'e açılan bir kapı olarak Çukurova'ya da göz dikmişti. Aynı milleti temsilen konferansta bulunan iki heyetin, birbirinden farklı talepler ortaya atmasının sorun yaratacağı düşünülmüştü. Sorunu aşmak için Ermeni Kilisesi, bu iki temsilcinin birleşmesi konusunda baskı yapmıştı. Kilisenin düşüncesi etrafında birleşen iki temsilci, aralarındaki husumeti bırakarak birlikte hareket etme kararı almıştı. Bu kararın alınmasında Ermeni Patriği Zaven Efendi'nin 12 Şubat'ta Paris'te

³⁵ Akgün, *General Harbord'un Anadolu Gezisi ve Raporu*, s. 50.

³⁶ Necmi Uyanık ve Mustafa Zenginbaş, "Mandalı Günler: The New York Times Gazetesine Göre ABD Senatosu'nun Ermeni Mandasını Reddetmesi Sürecindeki Gelişmeler", *Tarihin Peşinde*, Sayı: 6, 2011, s. 217.

³⁷ Mazıcı, *ABD'nin Güney Kafkasya Politikası Olarak Ermenistan Sorunu 1919-1921*, s. 34

³⁸ Yahya Akyüz, "Türk Kurtuluş Savaşında Fransa'da Ermenilerin Türkiye'ye Karşı Propagandaları ve Türksever Fransızların Karşıt Propagandası", *Yeni Türkiye*, Sayı: 60, 2014, s. 5.

³⁹ The Times, "Back to Armenia", 22 January 1919.

Boghos Nubar ile görüşmesi ve ardından Londra'ya geçerek Lord Cecil ve Lord Curzon ile yapılan görüşmeler etkili olmuştu.⁴⁰

Türkiye, Rusya, İran, Mısır, Suriye, Avrupa ve Amerika Ermenileri temsilen oluşturulan “Ermeni İttihadı Kongresi”, Boghos Nubar'ın başkanlık edeceği altı kişilik bir heyeti, Ermeni isteklerini savunmakla görevlendirmişti.⁴¹ Konferans'ta nasıl bir yol izleneceğini görüşmek üzere bir araya gelen Boghos Nubar ve Avedis Aharonian, Ermenilere ait ortak bir talep listesi oluşturmuşlardı. Oluşturulan liste, 26 Şubat tarihinde muhtıra şeklinde konferansa sunulmuştu. Muhtıradaki geçen Ermeni talepleri şu şekildeydi:

“1. Kafkas Ermeni Cumhuriyeti arazisi ile Kilikya ve 7 ilden oluşan bağımsız bir Ermenistan kurulması,

2. Ermeni hükümetinin Amerika veya Cemiyet-i Akvam kefaleti altına konulması,

3. Bir dönemi için devletlerden birine özel manda verilip mandater devletin Ermeni konferansı mütalaasıyla seçilerek en çok 20 yıllık olması,

4. Ermenistan, Osmanlı İmparatorluğu'nun Düyun-ı Umumiye'sine katılmaya hazırdır. Mandayı kabul eden devlet, şunları yapacaktır: Türk memur ve askerini boşaltmak; halkın silahtan tecridi; katliamlara iştirak edenlerin, tecavüzde veya yağmada bulunanların cezalandırılması; bozguncu seyyar unsur veya aşiretlerin kovulması; İslam muhacirlerin çıkarılması, zorla İslam edilip de arasına sokulmuş çocuk, genç kız vs. nin eski dinlerine dönmesi; Türklerin zorla müsadere ettikleri malların eski sahiplerine iadesi.”⁴²

Ermeniler, dört maddelik muhtıra ile hem Akdeniz'e hem de Karadeniz'e kıyısı olan bir devlet kurmanın peşine düştüler. Kurulacak olan büyük Ermenistan'ın yaşaması ve bayındır bir ülke olabilmesi için hem Karadeniz'e hem de Akdeniz'e açılan kıyılarının olması gerekli görülmüştü.⁴³

Toprak talepleri haricinde Ermeni delegeler, “19 milyar frank” civarında bir tutarın da Türklerden tazminat olarak alınmasını ayrıca istemişlerdi. Konferansa geldikten sonra görüşmelerin kendi lehlerine olduğunu düşünen Ermenilerin sürekli artan talepleri, Ermeni parlamentosu içerisinde bulunan bazı

⁴⁰ Dilara Uslu, *The Times Gazetesine Göre Türkler ve Ermeniler (1918-1919)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Mayıs 2006, s. 76.

⁴¹ Haluk Selvi, *Birinci Dünya Savaşı'ndan Lozan'a Ermeni Sorunu*, Sakarya, 2004, s. 174.

⁴² Akgün, *General Harbord'un Anadolu Gezisi ve Raporu*, s. 51.

⁴³ The Times, “*The Turks and Armenia*”, 18 December 1919.

Ermeniler tarafından aşırı görülmüştü. Vahan Minakhoryan, bu taleplerin bir Ermeni şovenizmine dönüştüğünü ve tehlikeli olmaya başladığını söylemişti.⁴⁴

Paris Konferansı görüşmelerine Ermenileri temsilen katılan resmi heyet haricinde çeşitli Ermeni gruplar da katılmıştı. Katılanların Ermeni toplumu hakkındaki taleplerini dile getirmelerine izin verilmişti ancak hiçbir heyetin daimi temsilci olarak konferansta bulunması kabul edilmemişti.⁴⁵

Ermeni taleplerine en çok destek verenlerin başında Yunanistan gelmekteydi. Trabzon bölgesindeki Rumların Türklerin egemenliğinde olmasındansa Ermenilerin yönetiminde yaşaması Yunanistan için daha kabul edilesi bir durum olarak gözükmekteydi.⁴⁶ Yunanistan'ın Ermeni iddialarına verdiği destek, aslında kendi taleplerini de meşrulaştırmak içindi. Yunanistan Başbakanı Venizelos, konferansa sunduğu muhtırada İzmir ve çevresinde Türklerin azınlıklara katliam yaptığını iddia ederek, şehrin İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmesini talep etmekteydi.⁴⁷ Tabi bu işgal gerçekleşirse daha sonrasında İzmir'in kendilerine verilmesini talep edeceklerdi. Yani dolaylı olarak Rumlar da Batı Anadolu'yu istemekteydiler.

Osmanlı Devleti, kendi toprakları paylaşılırken içinde bulunduğu durumdan kurtulmanın ve mümkünse en az zararla atlatmanın yollarını aramaktaydı. Ermeni iddialarının geçersiz olduğunun ispatı için resmi istatistiklere dayanan bir muhtıra hazırlandı.⁴⁸ Osmanlı muhtırası, Ermeni iddialarını içeren muhtıradan önce 12 Şubat'ta İtilaf Devletlerine bağlı temsilcilere sunuldu.⁴⁹ Ardından muhtıra 16 Şubat'ta Paris'e gönderilerek Osmanlı Devleti'nin haklılığı dile getirildi.⁵⁰

Muhtıra ile devlet, haklılığını ortaya koymaya çalışmış ancak bununla yetinmeyerek yerinde gözlem yapılması için bir araştırma komisyonu kurma kararı almıştı. Komisyonun tarafsız bir şekilde çalışabilmesi ve Türk yetkililerle Ermeni çetecilerden kimlerin suçlu olduğunun tespit edilerek yargı önüne çıkarılmasını sağlamak amacıyla İspanya, İsviçre, Hollanda ve Danimarka gibi ülkelerden komisyona üye göndermeleri talep edilmişti. Konuya verilen önemi

⁴⁴ Mim Kemal Öke, *Yüzyılın Kan Davası Ermeni Sorunu*, İrfan Yayınları, İstanbul, 2003, s. 225.

⁴⁵ Erdal İlter, *Türkiye'de Sosyalist Ermeniler ve Silahlanma Faaliyetleri (1890-1923)*, Turan Yayıncılık, İstanbul, 1995, s. 106.

⁴⁶ Mehmet Sait Dilek, "Paris Konferansı'nda Ermeni Sorunu", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Sayı 15-16, 2009, s. 83.

⁴⁷ Sina Akşin, "Paris Konferansı'nda Yunanlıları İzmir'e Çıkartma Kararı", *III. Askeri Tarih Semineri*, Ankara, 1986, s. 177.

⁴⁸ İkdam, 3 Mart 1919.

⁴⁹ Esat Uras, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, Belge Yayınları, İstanbul, 1976, s. 667.

⁵⁰ Okur, *Paris Konferansı'nda Ermeni Yurdu Tartışmaları*, s. 4.

vurgulamak için de tehcirden sorumlu görülen bazı üst düzey memurların tutuklandığı ve yargı sürecine geçildiğini resmi olarak ilan edilmişti.⁵¹

Ermeni sorunuyla alakalı olarak Osmanlı devlet adamlarının tehcirden sorumlu olanları cezalandırmaları, aslında ilk hamle değildi. Tehcir edilen Ermenilerin yeniden iskân edilmesi için Mondros Mütarekesi'nin imzasından hemen önce 22 Ekim 1918 tarihinde bir girişimde bulunulmuştu. Dâhiliye Nezareti'nden çeşitli vilayet ve mutasarrıflıklara çekilen telgrafla Ermenilerin ve Rumların iâşe ve iskânlarının temin edilerek güven içerisinde geri dönmelerine müsaade edildiği belirtilmişti.⁵² Ermenilerin durumuyla alakalı atılan bu ilk adımı İngiltere, propaganda aracı olarak çokça kullanmıştı. Geri dönüş yasası ile birlikte Osmanlı Devleti'nin ve Anadolu'da yaşayan Türklerin, hayatta kalan Ermenileri de öldürmek için bu yasayı çıkardığı dile getirilmişti.⁵³

Ermeni iddialarının en büyük savunucularından biri İngiliz kökenli The Times gazetesi idi. Gazetenin 13 Mayıs 1919 tarihli bir yazısında, İttihat ve Terakki Partisi'nin programında Hristiyanları ülkeden kovmayla ilgili bir madde olduğu belirtilmişti. Savaş sırasında Yunan ve Ermeni katliamlarının bu çerçevede gerçekleştiği, sistematik şekilde sınır dışı edilmelerle Hristiyanlara ait malların Türklere verildiği böylece Türklerin zenginleştirilmeye çalışıldığı ifade edilmişti.⁵⁴

Batı dünyasında Ermenilere verilen destekler, Ermeni talepleri ve Osmanlı Devleti'ne atılan ithamlar altında konferans görüşmeleri devam etmekteydi. 1919 yılının Ağustos ayına gelindiğinde konferanstan Ermeni talepleri doğrultusunda tam bir sonuç çıkmamıştı. Ayrıca, İngiltere'nin mütarekenin imzasından sonra Kafkaslara gönderdiği birlikleri, Ağustos ayında çekmeye başlaması Ermenileri kaygılandırmıştı. Konuyla ilgili olarak Kutsal Kilise Konsülü Başkanı Dr. Rendel Haris ve Dr. Meyer tarafından hazırlanan imzalı bir telgraf, Amerikan Başkanı Wilson'a iletilmişti. Telgrafta özetle İngiliz birliklerinin çekilmesinin Ermeni milletini üzeceğinden bahsedilmişti.⁵⁵ İngiltere'nin tamamen çekilmesi durumunda Amerika'nın Ermenilere destek olmak amacıyla bölgeye bir an evvel gelmesi için bu mektup kaleme alınmıştı.

⁵¹ PRO, FO 608/113, *Arrest of Turks by Turkish Government*, 02 April 1919; Okur, *Paris Konferansı'nda Ermeni Yurdu Tartışmaları*, s. 6.

⁵² Hacer Çelik, "Ermeni Tehciri ve Tehcirden Dönen Ermenilerin İskân Sorunu", *ÇTTAD*, Sayı: VII/16-17, 2008/Bahar-Güz, s. 149.

⁵³ The Times, "Where British Troops are Serving", 24 January 1919.

⁵⁴ The Times, "Terms Ready for Austrians", 14 May 1919.

⁵⁵ The Times, "Imperial and Foreign News Items", 20 August 1919.

İngiltere, Kafkasya'daki birliklerini çekmeye başlamıştı ancak Doğu Anadolu'da Ermenilere karşı bir saldırı olabileceği düşüncesiyle Kafkasya'nın tamamen boşaltılmasını kışa kadar ertelemişti.⁵⁶ İngiltere, bölgenin zengin yeraltı kaynakları sahip olması sebebiyle burada kalmak istiyordu ancak gerek Sovyet tehdidi gerekse de İrlanda ve Hindistan'da yaşanan olaylar sebebiyle bölgeye tam olarak odaklanamamıştı. İngiltere, çekilme sürecini başlatsa da bölgedeki nüfuzunu kaybetmemek adına Ermeni ve Gürcüleri kullanmaktan da geri kalmamıştı.⁵⁷

Ermeniler, kendilerini haklı göstermek ve her türlü durumu kendi lehlerine kullanma gayretindeydiler. Mustafa Kemal Paşa'nın öncülüğünde Anadolu'da başlayan hareketten İngiltere'nin hoşnut olmadığını bildiklerinden İngiltere'nin bölgeden çekilmesi durumunda Mustafa Kemal Paşa ve beraberindekilerden üzerlerine saldırı geleceği yönünde propaganda faaliyetleri de yapmışlardı.⁵⁸

Zaman ilerledikçe konferansa katılan devletlerin Ermeni talepleri konusundaki düşüncelerinde değişiklikler ortaya çıkıyordu. Konferans başladığında Ermenilere karşı birçok kişinin sempatisi vardı fakat konferansın sonlarına doğru Ermeni taleplerindeki ısrarcı tutum ve özellikle toprak taleplerindeki abartılı yaklaşım kimi üyeleri rahatsız etmeye başlamıştı. Konferans sonunda Ermeni iddialarını en çok destekleyen kişiler olarak Lloyd George, Wilson ve Clemenceau⁵⁹ isimleri ön plana çıkmıştı. 1920 yılı ortalarında Paris Konferansı sona ermişti ancak 1920 yılı sonu geldiğinde hala Paris'te Ermeni iddiaları savunan temsilciler görmek mümkündü.⁶⁰

4. Ermenistan Mandası Konusu

Paris Konferansı süresince Ermeni talepleri, sürekli gündemde kalmıştı. Taleplerin nihai amacı, Anadolu'nun doğusunda büyük bir Ermeni Devleti kurmaktır. Bahsi geçen devleti kurmak kadar, kurulacak olan devletin kimin himayesinde olacağı da büyük tartışmalara neden olmuştu.

⁵⁶ The Times, "Nury Pasha's Escape", 25 August 1919.

⁵⁷ Rahmi Doğanay, "Mütareke Döneminde İngilizlerin Kafkasya'daki Faaliyetleri ve İngiliz Politikası", *Sekizinci Askeri Tarih Semineri Bildirileri II (Sunulmayan Bildiriler)*, Genelkurmay Basım Evi, Ankara, 2003, s. 71.

⁵⁸ Doğanay, *Mütareke Döneminde İngilizlerin Kafkasya'daki Faaliyetleri*, s. 73.

⁵⁹ Kenan Kırkpınar, *Ulusal Kurtuluş Savaşı Dönemi İngiltere ve Türkiye (1919-1922)*, Phoenix Yayınları, Ankara, 2004, s. 68.

⁶⁰ PRO, FO 608/276, *Message for Armenian Delegation*, 13 November 1920.

Ermeni heyeti, 26 Şubat'ta konferansa sundukları muhtıradaki, kurulacak olan Ermeni devletinin Amerika ya da Milletler Cemiyeti tarafından himaye edilme gerekliliği özellikle vurgulanmıştı. Amerikan misyoner teşkilatının I. Dünya Savaşı'nın son döneminde başkanlığını yapmış olan James Barton, kurulacak olan Ermeni devletinin mandaterliğini Amerika'nın yapmasını savunarak Ermeni taleplerini desteklemişti. Barton, Ermenileri baskı altında tutan Türklerden kurtarılmasının gerekliliğini de dile getirmişti.⁶¹

Ermeni taleplerine en çok destek veren ülkelerin başında İngiltere ve Fransa gelmekteydi. Bu iki devlet, bir Ermenistan devleti kurulması fikrini desteklemekteydi ancak içinde buldukları ekonomik ve askeri durum sebebiyle bu devletin himayesinin Amerika tarafından yapılmasını savunmaktaydılar.⁶² Savaşın galip devletlerinden olmakla birlikte onlar da son derece yıpranmışlardı. Anadolu'nun doğusunda kurulması planlanan Ermenistan'a ekonomik olarak destek verebilecek durumda değillerdi.

İngiltere'nin Ermenilerle ilgili olarak yeni bir planı yoktu hatta Kafkas coğrafyasından da tamamen çekilmeyi planlıyordu. Ekonomik olarak kendisini zorlamak istemeyen İngiltere'nin asıl hedefi, Boğazlar bölgesi ve bu bölgenin güvenliğini sağlamaktı. İngiliz çıkarlarına daha uygun olduğu için Yunanistan'a destek verilmiş ve Yunan ordusu, 15 Mayıs 1919'da İzmir'e ayak basmıştı.⁶³ Boğazlar bölgesinin güvenliğine katkı sağlayacağı ve İngiliz çıkarlarının gözetileceği hissini uyandıran bu durum, Anadolu coğrafyasında İngiltere için yeterliydi. İngiltere Başbakanı Lloyd George, 21 Mayıs 1919'da yapmış olduğu konuşmada, Ermenilerin Amerikan mandası altında yaşamalarının daha uygun olacağını vurgulamıştı.⁶⁴ Hatta yeni bir adım atarak Amerika'nın sadece Ermeniler üzerinde değil tüm Anadolu coğrafyasında mandater güç olmasını savunmuştu. Ancak İngiltere'nin önerisi, müttefiki olan Fransa'nın hoşuna gitmemişti çünkü bu teklif, Skyes-Picot Antlaşması ile Fransa'ya söz verilen Kilikya bölgesini de kapsamaktaydı. Fransa Başbakanı Clemenceau, Türkçe konuşulan bölgelere pek ilgi göstermediğinden bu teklifin üstünde çok durmamıştı ancak teklif, Clemenceau'nun ekibinde ciddi öfke yaratmıştı.⁶⁵

Haziran ayının sonuna doğru Boghos Nubar imzalı bir mektupta, Amerika'nın Ermeni mandaterliğini kabul etmesi gerektiği vurgulanmıştı.

⁶¹ Öke, *Yüzyılın Kan Davası Ermeni Sorunu*, s. 232.

⁶² Selvi, *Birinci Dünya Savaşı'ndan Lozan'a Ermeni Sorunu*, s. 177.

⁶³ PRO, FO 608/271, *Greek Occupation of Smyrna*, 19 June 1920.

⁶⁴ Mehmet Gönlübol ve Cem Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1997, s. 5.

⁶⁵ Margaret MacMillan, *Paris 1919*, Cev. Belkıs Dışbudak, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2004, s. 372.

Ayrıca, Milletler Cemiyeti ve mandater devletin yardımıyla büyük bir Ermenistan kurulabileceği, Ermenistan'ın kendi ayakları üzerinde durabilmesi için Amerikalı yöneticilerin desteğine ve mali yardımına ihtiyaç duyulduğu belirtilmişti.⁶⁶

Amerikan Başkanı Wilson, Ermeni taleplerine sıcak bakmakta fakat mandaterliğin Milletler Cemiyeti, denetiminde olmasını istemekteydi. Başkan Wilson, Ermeni iddialarından emin olmak ve durumu yerinde görebilmek için Anadolu'nun doğusunda tetkik yapmak üzere bir araştırma heyeti görevlendirdi. General Harbord, başkanlığındaki heyet, 1 Ağustos 1919'da Amerika'dan yola çıktı. Ağustos ortasına doğru Paris'e ulaşan General Harbord, Anadolu'nun doğusuna gitmeden önce ön bilgi edinmek amacıyla Boghos Nubar ile bir görüşme planladı. Görüşme sırasında birçok konuya değinilerek konuyla ilgili notlar alan General Harbord, Ermeni iddialarının en kuvvetli savunucusu durumundaki Boghos Nubar'a en son ne zaman Ermenistan'da bulunduğunu sordu. Boghos Nubar'dan gelen cevap General Harbord'ı çok şaşırtmıştı çünkü Boghos Nubar, Ermenistan'a hiç gitmediğini söylemişti. Boghos Nubar'ın Ermeni iddialarını savunduğu ve dahası devlet kurmak için talep ettiği bölgeyi bir kez bile görmemesi General Harbord'a çok ilginç gelmişti.⁶⁷

General Harbord, ulaşım ve ekonomik sorunlar konusunda uzman Amerikalı bir komisyon ile Ermenistan'a hareket etmek için Paris'te son hazırlıklarını yapmaktaydı. General Harbord ve ekibinin Paris'ten 15 Ağustos'ta hareket edeceği planlanmıştı.⁶⁸

Planlandığı şekilde Paris'ten ayrılan heyet, Ermenistan'a ulaşmış ve incelemelerini yapmıştı. Doğu Anadolu'daki çalışmalarını tamamlayan General Harbord, 24 Ekim'de tekrar Paris'e geri döndü. Hazırlanmış olduğu raporda iddia edildiği gibi Ermenilerin nüfus çoğunluğuna sahip olmadığını hatta tehirden önce de nüfuslarının bölge nüfusuna oranla azlığına vurgu yapmıştı. Ermenilerin katliama uğradıklarının aksine Erzurum ve civarında Müslüman ahalinin katledildiği ve bölgede mandater olacak devleti büyük sorunların beklediği raporda ayrıca yer bulmuştu.⁶⁹

General Harbord raporu, Amerikan kamuoyunda olumsuz bir etki yaratmıştı. Boghos Nubar, oluşan olumsuz havayı dağıtmak ve taleplerini biraz daha genelleştirmek için konferansta Kürtleri temsilen bulunan Şerif Paşa ile birlikte 20 Kasım 1919'da konferansa bir memorandum sunmuştu. Memorandumda Türkiye'den koparılmış coğrafyada kendilerine ait devletlerin

⁶⁶ The Times, "The New Armenia", 25 June 1919.

⁶⁷ Uslu, *The Times Gazetesine Göre Türkler ve Ermeniler (1918-1919)*, s. 86.

⁶⁸ The New York Times, "Gen. Harbord to Head Mission to Armenia", 9 August 1919.

⁶⁹ Uslu, *The Times Gazetesine Göre Türkler ve Ermeniler (1918-1919)*, s. 86.

olmasını ve bu devletlerin manda yönetimi altında yaşamalarının gerekliliği belirtilmişti. İlaveten kurulacak olan Kürt ve Ermeni devletlerine ait sınırların, konferansa katılan devletler tarafından belirlenmesi istenmişti.⁷⁰ Boghos Nubar'un büyük umutlarla yapmış olduğu bu girişimden beklenen sonuç elde edilemedi.

Lloyd George, General Harbord'un Doğu Anadolu'daki incelemelerini sürdürdüğü dönemde 13 Eylül 1919'da bir muhtıra yayınladı. Muhtırada, İngiliz ordusunun bölgeden çekilmeye başladığı ve Ermenistan'ın Fransız askeri yönetimine devredileceği ilan edildi. Clemenceau, İngiltere'nin kendisini zora sokan bu hamlesini boşa çıkartmak için Ermenistan'ın mandaterliğini alamayacağını ancak Suriye ve Kilikya bölgesine asker gönderebileceğini belirtti. Fransa, tıpkı İngiltere'nin yaptığı gibi kendi çıkarları doğrultusunda hareket etme gayretindeydi.⁷¹

Amerikan mandası ile ilgili olarak her geçen gün ümitlerini kaybeden Lloyd George ve Clemenceau, 11 Aralık 1919 tarihinde kendi aralarında bir toplantı yaptı. Toplantıda Clemenceau, Anadolu'da herhangi bir manda yönetiminin olmamasını ve İstanbul'un Osmanlı Devleti'nin başkenti olarak devamını savunmuş fakat Boğazların Türklerin elinde kalmasına da sıcak bakmamıştı. Bu görüşün aksine Lloyd George, İstanbul'un Türklerin elinden alınmasını çünkü Boğazların uluslararası bir kuvvetin elinde olmaması durumunda Karadeniz'e geçişlere egemen olmanın zorlaşabileceğini belirtmişti. Ayrıca farklı bir görüş olarak Venizelos'un önerisi olan İstanbul'u Osmanlı Devleti'nin başkenti olmaktan çıkarıp bir nevi onu, Müslüman Vatikan'ı yapmak çözümüne de sıcak bakmaktaydı.⁷² Tüm bu görüşler dikkate alındığında Amerikan faktörü ve farklı çıkar mücadeleleri arasında nihai bir karara varmak pek kolay görünmüyordu.

Başkan Wilson'un Milletler Cemiyeti'nin kurulması ile birlikte en çok üzerinde durduğu konu olan Ermeni iddiaları ve Ermenistan mandaterliği, 1920 Nisan'ında Amerikan Senatosu'nda resmi olarak reddedildi.⁷³ Başkan Wilson için siyasi bir başarısızlık olarak kabul edilebilecek Ermenistan mandaterliği konusu bu tarihten sonra gözden düştü ve Amerika için tekrar gündeme gelmedi.⁷⁴

⁷⁰ Documents on British Foreign Policy, *Earl Curzon to Admiral Sir J. de Robeck (Constantinople)*, Ser. 1, Vol. 4, Dec 10, 1919.

⁷¹ Dilek, *Paris Konferansı'nda Ermeni Sorunu*, s. 92.

⁷² Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, Cilt II, Kültür Yayınları, İstanbul, 2004, s. 320.

⁷³ Taner Timur, *1915 ve Sonrası Türkler ve Ermeniler*, İmge Kitapevi, Ankara, 2007, s. 86.

⁷⁴ Uslu, *The Times Gazetesine Göre Türkler ve Ermeniler (1918-1919)*, s. 86.

1919 Paris Konferansı ve Ermeniler

Konunun tekrar gündeme gelmeyişinin altında yatan etkenlerin başında Başkan Wilson'un baskıları sonucunda oluşturulan Milletler Cemiyeti'ne Amerika'nın üye olamayışı etkili oldu. Milletler Cemiyeti'ne katılma kararı, Amerikan Senatosu'nda gündeme geldi ancak birçok çekincenin dile getirilmesi sonucu Senato, 19 Kasım 1919 tarihinde gerçekleştirilen oylamada üye olmayı reddetti. Senato'daki tartışmalarda Milletler Cemiyeti kuruluş nizamnamesinin 10. maddesi gündemi, en fazla işgal eden konu oldu. Çünkü ilgili madde uyarınca; Amerika'nın Milletler Cemiyeti'nin polis gücü olarak dünyanın sorunlu bölgelerine evlatlarını gönderecekti. Bu durum Senato tarafından hatalı olarak bulundu.⁷⁵

Sonuç olarak Amerika'nın zorlamasıyla kurulan cemiyete Amerika'nın kendisi üye olamamıştı. Bu başarısızlığın gündemde olduğu bir dönemde gerçekleşen 1920 seçimlerini Başkan Wilson kaybetmiş fakat aynı yılın Aralık ayında verilen Nobel barış ödülünü kazanmıştı.⁷⁶

SONUÇ

I. Dünya Savaşı'nda propaganda teknikleri her devlet tarafından çokça kullanılmıştı. İngiltere, cephelerde mücadele eden Türk kuvvetlerinin savaş gücünü kırmak için Osmanlı Padişahı, İstanbul hükümeti ve Almanlar hakkında çokça beyanname dağıtmıştı.⁷⁷ Savaşın bitmesiyle birlikte artık propaganda faaliyetlerinin sona ereceği düşünülse de tam aksi olmuş özellikle Paris Konferansı başladıktan sonra propaganda faaliyetlerinde büyük bir ivme yaşanmıştı.

Paris Konferansı'nın devam ettiği dönemde Anadolu topraklarında gözü olan Ermeniler ve Rumlar, I. Dünya Savaşı döneminde çok fazla bedel ödediklerini ve artık bunların telafi edilmesi gerektiği üzerinden hareketle her fırsatta konferansta seslerini duyurmaya çalışmışlardı. Ermenilerin taleplerini gür şekilde dile getirmelerinin altında yatan ana neden, daha savaş devam ederken İtilaf devletlerinin Ermeni toplumuna vermiş oldukları vaatlerdi. Artık savaş bitmiş ve vadeliden yerlerin teslimine sıra gelmişti.

⁷⁵ Vedat Gürbüz, "Bir İdeal, Bir Amerikan Başkanı ve Onun Başarısızlığı: Başkan Wilson ve Milletler Cemiyeti", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 29-30, Mayıs-Kasım 2002, s. 97.

⁷⁶ *Woodrow Wilson*, Çev. Nermin Abadan, Yenilik Basımevi, İstanbul, 1961, s. XII.

⁷⁷ Sadık Sarısaman, *Birinci Dünya Savaşı'nda Türk Cephelelerinde Beyannamelerle Psikolojik Harp*, Genelkurmay Basım Evi, Ankara, 1999, s. 23-46.

İngiltere, Ermeniler için görünürde destek olmak istiyordu ama aslında asıl istediği Kafkasya idi. Sovyetlerin 1919 dönemiyle birlikte Kafkaslara doğru genişleme siyaseti, İngiltere'nin planlarını değiştirmesine neden olmuştu. Özellikle kendisi için önem arz eden Boğazlar bölgesi ve Batı Anadolu'ya Yunanlıların yerleştirilmesinin ardından İngiltere, Ermeni iddialarıyla ilgili olarak mandaterlik fikrini daha yüksek bir sesle dile getirmişti. Mandater devlet olarak da sürekli Amerika'yı işaret etmişti.

Amerikan Başkanı Wilson, Ermenistan'ın mandaterliğine sıcak bakmıştı fakat yapacak olduğu hamleden emin olmak için bölgeye 1919'un yaz ayında bir inceleme heyeti göndermişti. Heyet, hazırlamış olduğu rapor ile bölgeye egemen olmak isteyen devleti büyük güçlüklerin beklediğini belirtince Amerikan senatosundan Ermeni mandaterliğine onaylayan bir karar çıkmamıştı. Ayrıca, Amerika'nın Milletler Cemiyeti'ne girişine de onay çıkmayınca Amerika için Ermenistan'ı himaye etmek konusu tamamen kapanmış oldu.

Amerikan senatosunda Ermenistan'ı himaye etme kararının çıkmamasında Anadolu'da başlayan milli uyanışın da şüphesiz etkisi vardı. Mustafa Kemal Paşa, Ermeni iddialarına sıcak bakmamaktaydı ve giderek Anadolu'da etkinliğini arttırmaktaydı.

Ermeni talepleriyle ilgili olarak Boghos Nubar ve diğer Ermeni heyetleri, bekledikleri sonucu alamamışlar fakat Ermenistan konusu, Paris Konferansı ile birlikte kapanmamıştı. Sevr Antlaşması'nın imza sürecinde ve Lozan Görüşmelerinde de Ermenistan'la ilgili iddialar sürekli sıcak gündem maddesi olmaya devam edecekti.

KAYNAKÇA

The National Archives, Public Record Office / LONDON

PRO, ADM 116/823, *Request for Papers Relating to the Turkish Cease*, 17 November 1919.

PRO, ADM 116/823, *Turkish Armistice*, 9 April 1920.

PRO, CAB 23/8, *Turkey*, 14 November 1918.

PRO, FO 608/104, *Greek Landing at Smyrna*, 19 May 1919.

PRO, FO 608/113, *Arrest of Turks by Turkish Government*, 02 April 1919.

PRO, FO 608/271, *Greek Occupation of Smyrna*, 19 June 1920.

PRO, FO 608/276, *Message for Armenian Delegation*, 13 November 1920.

PRO, FO 93/110, *Armistice Conditions*, 30 October 1918.

British Library / LONDON

BL, IOR/L/PS/11/265, *The Mosul Question*, 1926.

Kitaplar ve Makaleler

Açikkaya, S. & Akın, Ç. (2014). *Bir devrin sonu Mondros*. İskenderiye Kitap, İstanbul.

Akgün, S. (1981). *General Harbord'un Anadolu gezisi ve raporu*. Tercüman Yayınları, İstanbul.

Akşin, S. (1986). Paris Konferansı'nda Yunanlıları İzmir'e çıkartma kararı. *III. Askeri Tarih Semineri*, Ankara, 174-188.

Akşin, S. (2004a). *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*. I, Kültür Yayınları, İstanbul.

Akşin, S. (2004b). *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*. II, Kültür Yayınları, İstanbul.

Akşin, S. (2010). *Kısa 20. yüzyıl tarihi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

- Akyüz, Y. (2014). Türk Kurtuluş Savaşında Fransa'da Ermenilerin Türkiye'ye karşı propagandaları ve Türksever Fransızların karşıt propagandası. *Yeni Türkiye*, 60, 1-13.
- Armaoğlu, F. (2001). *20. yüzyıl siyasi tarihi*. Alkım Yayınevi, İstanbul.
- Aydinel, S. (2002). *Güneybatı Anadolu'da Kuvâ-yı Milliye Harekâtı*. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Bardakçı, İ. (1994). Büyük dehşetin 80. yılındayız. *Tarih ve Medeniyet*, 6, 12-15.
- Çelik, H. (2008). Ermeni tehciri ve tehcirden dönen Ermenilerin iskân sorunu. *ÇTTAD*, VII/16-17, 143-163.
- Dilek, M. S. (2009). Paris Konferansı'nda Ermeni sorunu. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 15-16, 79-98.
- Documents on British Foreign Policy (1919). *Earl Curzon to Admiral Sir J. de Robeck (Constantinople)*, Ser. 1, 4, Dec 10.
- Doğanay, R. (2003). Mütareke döneminde ingilizlerin kafkasya'daki faaliyetleri ve ingiliz politikası. *Sekizinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri II (Sunulmayan Bildiriler)*, Genelkurmay Basım Evi, Ankara, 371-390.
- Gürün, K. (1983). *Ermeni dosyası*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Selvi, H. (2004). *Birinci dünya savaşı'ndan lozan'a Ermeni sorunu*. Sakarya.
- Hovannisian, R. G. (1971). *The Republic of Armenia*. I, University of California Press, Los Angeles.
- İlter, E. (1995). *Türkiye'de sosyalist ermeniler ve silahlanma faaliyetleri (1890-1923)*. Turan Yayıncılık, İstanbul.
- Kırkpınar, K. (2004). *Ulusal Kurtuluş Savaşı dönemi İngiltere ve Türkiye (1919-1922)*. Phoenix Yayınları, Ankara.
- Kurt, Y. (1995). *Pontus meselesi*. TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara.
- MacMillan, M. (2004). *Paris 1919*. Çev. Belkıs Dişbudak, ODTÜ Yayıncılık, Ankara.
- Mazıcı, N. (2005). *ABD'nin güney kafkasya politikası olarak Ermenistan sorunu 1919-1921*. Pozitif Yayınları, İstanbul.
- Gönlübol, M. & Sar, C. (1997). *Atatürk ve Türkiye'nin dış politikası (1919-1938)*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.

1919 Paris Konferansı ve Ermeniler

- Uyanık, N. & Zenginbaş, M. (2011). Mandalı Günler: The New York Times gazetesine göre ABD senatosu'nun Ermeni mandasını reddetmesi sürecindeki gelişmeler. *Tarihin Peşinde*, 6, 215-250.
- Okur, M. (2014). Paris Konferansı'nda Ermeni Yurdu tartışmaları ve Osmanlı Hükümeti'nin çözüm önerileri. *Yeni Türkiye*, 60, 1-9.
- Orbay, R. (1993). *Cehennem değirmeni*. I, Emre Yayınları, İstanbul.
- Öke, M. K. (2003). *Yüzyılın kan davası Ermeni sorunu*. İrfan Yayınları, İstanbul.
- Öktem, H. R. (1991). *Mütareke ve işgal anıları*. Haz. Zeki Arıkan, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Sander, O. (2006). *Siyasi tarih, ilkçağlar'dan 1918'e*. İmge Kitapevi Yayınları.
- Sarısamam, S. (1999). *Birinci dünya savaşı'nda Türk cephelelerinde beyannamelerle psikolojik harp*. Genelkurmay Basım Evi, Ankara.
- Tansel, S. (1991). *Mondros'tan Mudanya'ya kadar*. I, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Timur, T. (2007). *1915 ve sonrası Türkler ve Ermeniler*. İmge Kitapevi, Ankara.
- Townshend, C. V. F. (2007). *Irak seferi ve esaret*. Yeditepe Kitapevi, İstanbul.
- Türkgeldi, A. F. (1948). *Mondros ve Mudanya mütarekelerinin tarihi*. Güney Matbaacılık ve Gazetecilik T.A.O., Ankara.
- Uçarol, R. (2000). *Siyasi tarih*. Filiz Kitapevi, İstanbul.
- Uras, E. (1976). *Tarihte Ermeniler ve Ermeni meselesi*. Belge Yayınları, İstanbul.
- Uslu, D. (2012). Paris Barış Konferansı'ndaki Yunan isteklerinin batı basınına yansımaları. *History Studies*, 4(2), 361-371.
- Uslu, D. (2006). *The Times Gazetesine göre Türkler ve Ermeniler (1918-1919)*. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Ürer, L. (2005). *Mondros'ta Mudanya Mütarekesi'ne Türk dış politikası*. Altın Kitapları, İstanbul.
- Woodrow, W. (1961). Çev. Nermin Abadan, Yenilik Basımevi, İstanbul.
- Yalçın, D. & diğerleri (2005). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*. Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.

Sürelî Yayınlar

İkdam, 3 Mart 1919.

The New York Times, “*Gen. Harbord to Head Mission to Armenia*”, 9 August 1919.

The New York Times, “*The Nations At Paris*”, 20 January 1919

The Times, “*Back to Armenia*”, 22 January 1919.

The Times, “*Conference Opened*”, 20 January 1919.

The Times, “*Imperial and Foreign News Items*”, 20 August 1919.

The Times, “*Nury Pasha’s Escape*”, 25 August 1919.

The Times, “*Terms Ready for Austrians*”, 14 May 1919.

The Times, “*The New Armenia*”, 25 June 1919.

The Times, “*The Turks and Armenia*”, 18 December 1919.

The Times, “*Where British Troops are Serving*”, 24 January 1919.

EKLER

**CONFERENCE
OPENED.
HISTORIC DAY.
EPITOME OF WORLD
ALLIANCE.
FIRST BUSINESS.**

The Conference of the Allies was opened on Saturday afternoon at the Quai d'Orsay by President Poincaré. In his speech welcoming the delegates M. Poincaré reviewed the origin of the war and the motives which inspired the participation of the Allies in the world war for right, and dwelt on the task of the Conference in laying the foundation of a new order of international peace and justice.

The following are the points of the President's speech :—

The assembled delegates can claim the confidence of humanity in their task of establishing the reign of justice.

Austro-German designs in letting loose the war have been revealed by documents.

Those who wished to reign by the sword have perished by the sword.

France and the British Empire entered the war in order to save Belgium; Japan's motive was to stand by her Ally, Great Britain, and to save Asia from German hegemony; Italy, Rumania, and Greece were inspired by the cause of national union and the threat of foreign domination. Portugal, China, and Siam all felt the pressure of the Central Powers.

The intervention of the United States was greater than a great political and military event: "it was a supreme judgment passed at the bar of history. . . . America, the daughter of Europe, crossed the ocean to wrest her mother from the humiliation of thralldom and to save civilization."

Captive nationalities have escaped from their prisons and brought aid to the Allies.

The Conference is a Conference of free peoples, which will do justice by ensuring reparation and restitution and punishing the guilty.

Finally a League of Nations will be established to be a supreme guarantee against fresh assaults upon the rights of peoples.

After M. Poincaré had left, M. Clemenceau took the chair as provisional president, and on the motion of President Wilson, supported by Mr. Lloyd George and Baron Sonnino, was unanimously chosen permanent chairman.

In his speech to the delegates M. Clemenceau enforced the need of unity, and announced that the problem of the League of Nations would be placed at the head of the agenda for the next sitting. The question of the responsibility of the Kaiser was one of the first that must be discussed. A French memorandum on this subject has already been delivered to the delegates.

THE NATIONS AT PARIS.

If all mankind had walked in the ways of righteousness the principles of morality would have been very little talked about. So, but for the Great Transgression of 1914 the nations of the world would not have come together to take thought about the rules of international behavior. The crime of Germany has moved the whole world, because the whole world was awakened to a sense of its danger. No shock less violent could have communicated to the nations that tremendous impulse of which the effects were made visible in the Hall of Peace of the French Foreign Office at the first formal session of the Peace Conference on Saturday. Five years ago nobody would have imagined the coming together of that great company. "More nations are represented here than were ever represented in such a conference before," said President Wilson in proposing Mr. CLEMENCEAU as Permanent Chairman; and Mr. CLEMENCEAU spoke of it as a conference "of all the civilized nations of the earth."

There was no trumpery of pomp and splendor, no fussiness of titles or precedence, no concern about the dignity of august personages, no barbaric ostentation of raiment. The reports say nothing about orders and gold lace. It was a meeting of international business men for a business transaction, the most momentous in the world's history. It was a chosen company; no man took his seat in that council by right of birth or title or any accident of mere personal or political fortune dissociated from merit. They were there, every one of them, by virtue of intellectual and moral fitness to take part in the work

duct, stand apart, in some disdain, from the company of believers. We are firmly convinced that they will regret their want of faith. The nations are going to form a league against war, for peace. Men of the international habit of mind, we should suppose, would find more joy in helpful suggestion than in barren opposition. Why not recognize the bygone-ness of the Holy Alliance and the Concert of Europe?

The Times ve The New York Times gazetelerinde Paris Konferansı'nın başlamasıyla ilgili olarak çıkan 2 haber.

THE NEW ARMENIA.

CASE FOR AMERICAN MANDATE, TO THE EDITOR OF THE TIMES.

Sir,—It is with great gratification that we have read Mr. Frank H. Simonds's views on the future of Turkey in *The Times* of June 11. To my mind, they represent and endorse the opinion and thoughts of most fair-minded people who are capable of surveying the future of Turkey in a detached manner, independently of race prejudices and political bias.

Mr. Frank Simonds's proposals with regard to the break-up of Turkey and some of his recommendations relating to Armenia are particularly interesting for us, as in their main outline they correspond to our point of view.

We have made our Armenian position quite clear in a memorandum which we submitted to the Peace Conference. We have asked, indeed, the Allied and Associated Powers to liberate the Armenian Provinces of Turkey extending from the Eastern Mediterranean to the Russian frontier and to re-unite Russian Armenia with Turkish Armenia, so as to form a complete Armenian State, under the guarantee of a League of Nations, with the assistance of a mandatory Power to be chosen by the Peace Conference. This union of Russian Armenian districts with Turkish Armenia, as is so tersely propounded by Mr. Simonds, is now possible, and we know all the Powers now agree that the United States should have the mandate. With the administrative and financial assistance of the United States we shall plod through during the political infancy of Armenia until we are able to hold our own alone.

We are not unmindful of some of the difficulties which the new Armenian State will have to meet in its initial stages of reorganization, but we think that the force required for maintaining order in the country would be much smaller than it is generally believed. General Antranik, who has just arrived in Paris after having fought in Armenia during the whole war, and who is the best judge in the matter, is strongly of opinion that two divisions, of 15,000 each, of the mandatory Power, supported by Armenian troops of volunteers, would be ample for the task. The Armenian Republic of the Caucasus could raise an army over 30,000 strong, which only needs equipment, and, on the other hand, there are thousands of volunteers who have served in the Allied Armies in Palestine, and their number could be greatly increased if we made a call to enlist for maintaining the security in their homeland. There are also at least 8,000 young Armenians who have served in the American Army in France. They would be an excellent element which, in case America undertakes the mandate, would be immediately available. After a short time, in General Antranik's opinion, the forces might be gradually reduced, and the forces of the mandatory Power be gradually withdrawn and replaced by Armenian troops under the command of officers of the mandatory Power.

In concluding, there could not be, as Mr. Simonds states, a greater chance for unselfish human service than the American mandate in Armenia, and I think I am not mistaken in assuming that this would be the best and strongest argument to induce the United States to accept it.

Believe me, Sir, yours very faithfully,
BOGHOS NUBAR, President de la Délégation, Nationale Arménienne en Europe.
12, Avenue du President Wilson, Paris,
June 18.

The Times gazetesinde Ermeni taleplerine ilişkin bir haber ve İdam gazetesinin Osmanlı Devleti'nin Paris Konferansı'na sunduğu muhtırayı yayımlandığı nüshası.